

HAZAI SAMU

A HÁBORÚ TÉNYEZŐI.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Régen, vagyis hadnagy koromban írtam egy kis munkát a háború tényezőiről. E munka néhány év előtt az «Újság»-ban és a Pester Lloydban tárcacikként megjelent. És ha ennek dacára itt is ismertetem dolgozatomat, teszem ezt azért, mert azt tartom, hogy ha a színházakban többször lehet egy és ugyanazon színdarabot előadni, akkor más irodalmi terméket is szabad terjeszteni, több helyen felolvasni, különösen ha tárgya aktuális, közérdekű.

Ez bejelentve kérem a jelen viszonyokra átformált előadásomat szívesen fogadni.

Nagy Sándor egy lakomán megölte Clytust, aki egyébként neki barátja és hadvezére volt.

Ez így történt:

Az asztalt körülülő udvaroncok Sándor haditetteit szerfölött magasztalták, állítván róluk, hogy azok Illiás hőseinek tetteinél is dicsőbbek s hogy Nagy Sándor istenekhez hasonló lény!

A király e hízelgéseket szívesen fogadta, sőt ő maga is dicsekedett a győzelmeivel, miközben atyjától minden érdemet elvitatott s annak emlékét ócsárolta.

Clytus, erélyesen Fülöp védelmére kelt, kinek halhatatlan érdeme – úgymond – az, hogy Macedóniát regenerálta és nagy erkölcsi tulajdonságokkal bíró hadsereget teremtett, melylyel Sándornak a győzelem nem lett nehéz.

E szavak hallatára bőszen indulatra gerjed a király és törét húzza Clytus ellen; barátainak csak nehezen sikerül őt visszatartani, de midőn Clytus ily hangon tovább beszél, dárdát ragad ki egy mellette álló katona kezéből és azt Clytus felé dobva megöli őt!

Szegény Clytus! igazságért vértanúhalált szenvedtél!

Igazságod volt, amidőn Sándorral szemben, aki a hadisikert önmagának, vagyis a vezérletnek tulajdonította, kijelentted, hogy a siker körül az erkölcsi elemnek is van érdeme.

Hiszen maga Napoleon, a lángeszű hadvezér is mondja: hogy az erkölcsi elem a háborúban a legfontosabb tényező, a hadisiker háromnegyed részben neki és csak egynegyed részben tulajdonítható a többi elemeknek.

Ha – miként Napóleon vallotta s a hadtörténelem csaták ezrével bizonyítja – a siker háromnegyed részben az erkölcsi elemnek tulajdonítható, csak logikus a következtetés, hogy a háború e főelemének megteremtése az állam elsőrangú kötelessége.

Olyan országban, ahol az erkölcsi elem nincs meghonosítva, senkinek sem áll jogában az elvesztett háborúért kizárólagosan a vezéreket vagy anyagi körülményeket okolni, mert a hadtörténelem számtalan példával bizonyította, hogy az erkölcsi érzület alacsonyabb volta, hasonlíthatatlanul többször, mint bármi más, volt oka a szenvedett vereségeknek.

Amiképen Descartes, a híres francia bölcész a világ teremtéséről és elemeiről beszélve, joggal mondhatta e szavakat: «adatok nekem anyagot és mozgást, a mindenséget alkotom belőlük» – éppen olyan joggal mondhatjuk mi is az erkölcsi elem értékének illusztrálására: adjanak nekünk megfelelő nagy és erkölcsi minőségű seregeket s mi meghódítjuk velük a világot!

Az erkölcsi elem valóban minden más haditényező fölött áll.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Azzal, amit eddig e prologban mondtam, jelezni kívántam, hogy a haditényezők közül az erkölcsi elemet nagyon ki fogom emelni és meghonosításának szükségét hangsúlyozni.

Előadásom érdemleges részébe fogva, bejelentem, hogy a haditényezőket, többnyire elvont

fogalmakat – tetszetősség okából – istenek és géniuszok gyanánt az Olimpuson szerepeltetem, ahol e lények az emberek ügyeivel foglalkoztak és az emberek sorsát intézték.

Az Olimpuson egy alkalommal Erisz, a viszály istennője Marszhoz a hadak istenéhez így szólt: Oh Marsz! munkát hoztam neked. A föld több hatalmas népei között viszályt támasztottam.

Ugye fivérem te meg vagy velem elégedve?

Gondoskodásodért óh Erisz! fogadd köszönetemet – mondta Marsz – új életre ébredek, mellem kitágul és teli tudóval szívom a jólét balzsamos levegőjét! Nemsokára teljes hadiköntösben jelenek meg a perpatvarban álló emberek között.

Az Olimpuson villámsebességgel terjed el a hír a kilátásban levő háborúról.

Az istenek és géniuszok közül sokan élénken vitatják a győzelem esélyeit és kiki rendeltetéséhez képest az egyik vagy másik háborúskodó fél pártjára kél. Az égi lények a vita folyamán a hadisiker tényezőiről kezdenek beszélni.

Az erkölcsi elemeknek géniusza, azután Minerva: az ész istennője, továbbá Vulkán: a fegyverek istene, nemkülönben a bátorság, a szervezés, a mennyiség, a véletlenség s számtalan más istenség, kiki magának tulajdonítja az eredmény érdemét!

– Eszközeim nélkül – mondja Vulkán – az emberek támadásra vagy védelemre képtelenek, de bottal, kövel, nyíllal, lándzsával, puskával, ágyúval felszerelten erősek, hatalmasak lesznek.

Minél jobbak a fegyverek, annál biztosabb az eredmény. A fegyverek tökéletesbülésének története egyidejűleg a velük kivívott győzelmek hirdetője. Hiszen ismert dolog, hogy a lőporos puska és az ágyú maroknyi csapatokat arra képesített, hogy egész világrészeket könnyen hódítsanak meg ... szóval, csakis fegyverrel kézben lesz harcossá az ember.

– Egyetértenék veled, óh Vulkán – szól a Kiképzés, – ha a személyes ügyesség és a fegyver használatának képessége minden embernek veleszületett tulajdonsága lenne. Ámde az embert a fegyverkezelésben s egyéb hadi mesterségben oktatni kell és nélkülem harceszközeid csak értéktelen fém, rozsdás vas lennének. Beláthatod tehát, hogy én a hadviselés terén hatalmas tényező vagyok.

– Engedjétek meg – kiált közbe a Szervezés, – hogy én is vindikáljak magamnak érdemet. Mert ha való is, hogy a «fegyverzet» és a «kiképzés» a harc sikerét előmozdítják, nem kevésbé igaz, hogy csakis megfelelő szervezet képesíti a katonákat a rendszeres hadimunkára. Én a «szervezés», a hadsereg teremtője vagyok; én vagyok az, ki a katonaságot működésre képessé teszem, az eredményt előkészítem, sőt biztosítom.

– Valóban azt kellene hinni – pattant fel a Bátorság, – hogy kívületek a sikerben senkinek sincs része; közületek mindegyik szentül meg van győződve, hogy a győzelem oroszlánrésze őt illeti meg; pedig bizony mondom, nem értek annyit, mennyit én! Nélkülem még porban születt, diadalt nem aratott s gondoljátok, hogy az emberek harcolnának, ha én nem ösztönözném őket? Bizony nem! A «gyávaságnak» és «félelemnek» ezen alvilági isteneknek rabjai lennének ők s fegyverüket poltronul elhajítva, a kiképeztetéssel mit sem törődve, csakhamar kereket oldának, hogy biztos rejtekben a veszélyt kikerüljék.

Majd Minerva kél fel s higgadtan így beszél:

– Ami Jupiter az istenek körében, az vagyok én a katonák körében, vagyis az uralkodó, irányító hatalom. Képzelheti-e valaki, hogy a csapatok célirányos alkalmazása nélkül a sikerre számítani lehetne? Nem igazolja-e Nagy Sándor, Hannibal, Julius Caesar, Hunyady János, Mátyás, Savoyai Jenő, Hagy'Frigyes, Napóleon, hogy a háború tényezői között az első hely a vezérletet illeti meg. Én azt hiszem, hogy igen!

– Egészen helyes, okos Istennő – szól Minervához egy parányi lény, a Véletlenség, – csakhogy felejteni látszol, hogy én még téged is gyakran kijátszalak s legszebb terveidet csúfá teszem.

Ilyeténképpen beszélt még sok, sok más istenség, példákat hozva fel, bizonyítandó, hogy a

siker főleg vagy egyedül az illető közreműködésének köszönhető.

Csak a Kötelességérzet és a Jellem nem szóltak semmit, egy vállvonás, egy szánakozó mosoly képezte gondolatuk egyedüli látható jelét.

A viszálykodó istenek sehogysem tudtak megegyezni és a vita csakhamar veszedelmes jelleget öltött volna, ha maga «Viktoria», a győzelem istennője következőleg nem szól:

– Mit vitatkoztok hiába! Közületek mindenkinek van értéke. A mennyiség istene, vagyis a szám-erő bizonynyal fontos tényező azon aritmetikai regulánál fogva, hogy példaképen: 10 jó katona 10-szer annyit ér, mint egy jó katona. Nem kevésbé fontos szerepet játszik Vulkán, a fegyverek istene, bizonyoság erre az, hogy Jupiter legfelsőbb istenünk maga is villámmal kezében rontott a titánokra. Ép ily nagyra becsülöm a kiképzés nemtőjét, mint az ügyesség teremőjét, a szervezés istennőjét, aki a katonákat egységes és rendszeres működésre képesíti. A bátorság istenét okvetlenül elsőrangú tényezőnek tekintem, nem ő tepri le a félelem és a gyávaság undok szellemét, ő viszi előre a katonákat a halált hozó golyózáporban s a szuronyfalaxon keresztül. Hatalmas szerepe van 'az ész istennőjének is, a vezérek s a vezetők patrónusának, mert alapigazságot fed a közmondás, mely így szól: «többet észszel, mint nyers erővel». Sőt még a Fortuna istenasszonyról is tartozom megemlékezni, mert egy marék szerencse többet ér, mint egy zsák tudomány!

De azért egyik se dicsekedjék az erők génuszai közül, hogy a győzelem kizárólagosan neki köszönhető.

Biztos siker csak ott várható, ahol különféle haditényezők működnek közre és túlsúlyban vannak a szemben álló ellenséges erők fölött.

Hogy azonban az örökös veszekedésnek egyszer véget vessek, az egyik vagy másik erő viszonylagos értéke fölött végérvényesen dönteni fogok.

Mindnyájan tudjátok, hogy az igazi küzdelem csak halandók között képzelhető, minthogy bennünket, halhatatlan isteneket, megsemmisíteni nem lehet.

A halandók és e kifejezés alatt természetesen csakis az embereket értve, kik a halhatatlanság kivitelével hozzánk, istenekhez hasonlóak, szellemi képességük – Minerva e csodás ajándéka – által, annak tudatára jöttek, hogy nekik az ellenség legyőzéséhez, vagy a védelemhez fegyver kell és ennek használatában jártasság, tehát előzetes kiképzetés szükséges; ezenkívül az emberek rájöttek arra is, hogy a sokaság elleni küzdelem az egyes egyének szervi összeköttetését: a hadseregköteléket kívánja és hogy az így létesített hadsereg az egységes működése vezért, vezetőket igényel.

Ha az ellenséget az élet veszélyeztetése nélkül lehetne leküzdeni, az esetben a «vezetés», a «fegyver», a «kiképzés», az «organizáció», a «sokaság» stb. képeznék a háború elemeit.

Mivel azonban az ellenség leküzdése életkockázattal jár, a halandó pedig fél a haláltól, a halálfélelmet ellensúlyozó erkölcsi elemet is besorozták a haditényezők közé.

Ha az ezek szerint megállapított ⁴azon tényezőket, amelyeket a siker tényezőinek nevezünk, összevonom és osztályozom, akkor a harcosok erejeként szerepelnek: a vezérek, a csapatok intelligenciája, mint szellemi erő; a hazafiaság, a bátorság, a fegyelem, a kötelességtudás, az engedelmisség stb. stb. mint morális erő; a csapatok sokasága, melyet számerőnek szoktak nevezni, az organizáció, a fegyver, az élelmezés, az egészségügy stb. mint anyagi erő.

Már most az a kérdés: e három tényező közül melyik bír a legnagyobb fajsúlylyal?

Az anyagi erő? Bizonyára nem! Mert eltekintve attól, hogy könnyen teremthető, a tapasztalat azt bizonyítja, hogy hiányait, a jó «vezetés», meg a harcosok «erkölcsi érzülete» bizonyos határok között mindenkor ellensúlyozhatják, holott az anyagi erő a «vezetésben» és az «erkölcsi elemekben» rejlő hiányokat sohasem pótolhatja.

Hogy a «vezetést» vagy pedig az erkölcsi tényezőket illeti-e az elsőbbség a siker körül, már nehezebben dönthető el.

A hadtörténelemnek sok példája azt bizonyítaná, hogy a vezetés megelőzi az erkölcsi

tényezőit.

Ámde, ha szem előtt tartom, hogy a lángeszű vezérlet, mint kivétel nem jöhet számításba, hogy vitéz, bátor, kitartó csapatok már sokszor nyertek oly csatákat, melyet két jó vezérek is elveszítettnek hívének; hogy az a hadsereg, mely mindha magas erkölcsi nívón áll, rövidebb vagy hosszabb idő után szükségképpen jó vezéreket teremt, míg megfordítva nem állítható, hogy jó hadvezérek minden körülmények között használható, kitűnő csapatokat nevelnek, az elsőbbséget az erkölcsi elemnek kell odaítélnem.

Ennek megerősítésére Görögország, de különösen Róma, fényes példát nyújt

Nem volt és nincsen állam, mely annyi jó hadvezért mutathat fel, amennyit – századokon keresztül! – Róma harcosainak magasfokú erkölcsi érzülete teremtett.

Én tehát a pálma-koronát az erkölcsi elemnek nyújtom át; én a pálma-koronát az erkölcsi elemnek ítélem oda, mert nemcsak az ész, a szellemet termékenyíti, de' hatalmas erő kifejtésre is képesít.

Törvénytisztelet és engedelmesség volt az, mely Leonidást és a 300 spártait a thermopylai szorosokban félistenekké avatta és Spártának örök dicsőséget szerzett. Az emlékkövön, mely a hősök tiszteletére a csatatéren felállított, e felirat volt:

«Utas, vidd hírül Spártának, hogy mi hazánk törvényeinek engedelmeskedve haltunk meg.»

A haza és a király iránti szeretet mondatták a magyar urakkal a pozsonyi országgyűlésen:

«Moriatur pro rege nostro Maria Terézia» s azok, kik e szavakat hallatták, vérüket a harcmezőn örömmel ontották.

Nemzeti érzés és kötelességtudás az, mely már nem egyszer az önkéntes harcosok százezreit vitte a csatatérre; nemzeti érzés, kötelességtudás volt az", mely előteremtette a szükséges pénzt, a szüksége hadianyagot.

Sokáig lehetne még az erkölcsi tényező hatásáról beszélni és példákkal megvilágítani, ámde elég legyen; az erkölcsi elemet, mely a nemes és erőteljes tetteknek soha ki nem apadó forrása, pályanyertessé nyilvánítom.

De amidőn ezt teszem, hangsúlyozom, hogy még a morális erő sem állíthatja azt, miszerint a győzelem, az ő kizárólagos érdeme.

Sikeres eredmény csak ott jön létre, ahol mindennemű erő bőségesen áll rendelkezésre, ahol nem kell a fejet törni afölött, hogy az ellenséget legyőző erőtöbbletet melyik elem révén nyerjük meg.

Ebből következik, hogy ezen elemek mindegyiket ápolni, gondozni kell s elhanyagolni egyiket sem szabad.

Az istenek és géniusok «Viktoria» ítélő szava előtt meghajolnak és csendesén vonultak el.

Csak egyetlen lény maradt vissza; szomorúan, csüggesztett fővel, lassú léptekkel közeledik a győzelem istennőjéhez és így szól:

– Engedd, hogy kegyedet keressem s hatalmas pártfogásodért esedezzem.

– Ki vagy te és mit akarsz, szép leány?

– Én? Én azon állam védszentje vagyok, mely Európa szívében elterülve minden oldalról fenyegettetik. Népem: féltett kincsem; biztonságát szívemen hordom és azért kérlek, ó Viktória, segéld nemzetemet!

– Szegény gyermek, szólt a győzelem istennője, akaratomnak ura én nem vagyok; én rendes körülmények között csak azokat segíthetem, kik hatalmasak és akik állami és társadalmi intézményeik, szellemi felsőbbségük folytán képesítve vannak engem magukhoz bilincselni; de miután irántatok rokonszenvvel viseltetem, néhány szóval megmondom, mi ként remélheti néped, hogy esetlegesen melléje szegődöm.

– Hallgass tehát ide:

– A háború nem egyszer dönt népek sorsa felett, nem egyszer hoz az egyiknek boldogságot, a másiknak rabszolgaságot és nyomort.

Ezért arra a küzdő eszközre, melyet hadseregnek neveznek, a legnagyobb súly fektetendő.

Ha tehát nemzeded a valamikor bekövetkezendő küzdelemhez győzelmi esélyeket akar teremteni, akkor ellenségeinél erősebb, vagyis számra nézve nagyobb, jobban felszerelt, jobb vezérekkel bíró és vitézebb hadsereget kell alkotnia.

Ha ezt megdönthetetlen viszonyoknál fogva nem teheti meg, a hadsereg fejlesztési ügyekben a megengedett legszélsőbb határig menjen el, nem csak azért mert ekként – az érdekazonosság és az érdekellentétek világában – legtöbb esetben szövetségesekre bukkanhat, akikkel azután sikerrel való kilátással harcolhat azzal az ellenféllel, aki nálánál erősebb volt, de azért is, mert ha az állam kényszerülve lenne magára hagyatottan harcolni az erősebb ellenséggel, a katonák látván azt, hogy az ország mindent megtett, amit tehetett a honvédelem érdekében, hatványozott erővel fogják, súlyos feladataikat teljesíteni.

Népedet tehát az ő kisebb versenyképessége reményvesztetté sohase tegye. A kisebb versenyképesség nem szolgálhat neki okul, hogy «lasciate ogni speranza» kiáltással a megadás karjai közzé vesse magát.

Nemzedet minden egyes védképes fia a védképesség szélső határáig legyen katona.

Minden polgár katonája, minden céhbeli katona polgára legyen a hazának azért, hogy a katonai és polgári életszükségletekről egyforma szeretettel s megértéssel történjék gondoskodás.

A nemzet a nép moralizálásán céltudatosan és állandóan munkálkodik.

Kezdődjék a moralizálás munkája a gyermek-ifjúnál, folytattassék a felserdült ifjúságnál, az érett embereknél; otthon, az iskolában, a templomban, a nyilvános és a magánéletben, szóval mindenhol, a szülő, tanító, pap, katona, hivatalnok és ami fő: a nő közreműködésével. Mert hiszen, ha az erkölcsi tényezőt nem is lehet oly csodaszernek tekinteni, mely az anyagi és szellemi téren mutatkozó minden hiányt tud pótolni, az bizonyos, hogy az erkölcsi tényező meglepő és bámulatos dolgokra képesít, amidőn lelket, ihletettséget, fanatizmust és ezzel együtt fokozott erőt önt a csapatokba, távol tartva tőlük a csüggeteg érzéseket, a gyávaság szellemét és a destructiv hatalmakat.

Neveljétek hát nagyra az erényeikei az erkölcsi tulajdonságokat, mert ezek azok, melyek nagygyá tesznek benneteket.

A győzelem istennője ezek elmondása után búcsút vett a «védszenttől».

Ez utóbbi emelkedett érzülettel bontá ki szárnyait s repült kliensei országába, hogy ott a most hallott elveket fennen hirdesse.

Odaérkezve háborús állapotban találta a nemzetet. Ennek többszörösen erősebb ellenséggel kellett verekednie.

Anyai gondozás alól alig szabadult ifjak, deres fejű családapák, asszonyi, kis gyermekeket, vagyont otthon hagyva, hősökként, sőt mi több félistenekként viselkedtek a veszély, a kínszenvedés a halál birodalmában, vagyis a harcok színhelyén. A mit senki sem hitt e földtekén, hogy lehetséges, az közönséges dologgá vált, vagyis az, hogy a katonák az egész vonalon hónapokon át minden nap és sokszor éjjelnappal rendületlenül harcoltak, nem törődve életükkel, de nem törődve a szenvedésekkel sem, mert hiszen zokszó nélkül éheztek napokon át és rongyos ruhákban túrték a légkör destructiv támadásait.

A katonák igazán emberfölöttit műveltek.

A csapatok szívóssága, erélye a harctéren páratlan volt.

De a harctér mögött az ország többi részében megnyilatkozott az emberek lelki nagysága. Az elhagyott, gyászba borult anyák, özvegyek, gyermekek, testvérek könnyeket nem hullattak.

A tönkrementek nem sírtak, nem panaszkodtak.

Gyermekek, nők, férfiak, gazdagok, szegények egyaránt önzetlenül fáradoztak, dolgoztak a közjó érdekében. Megosztották kenyerüket az éhezőkkel, odaadták ruhájukat a szűkölködőknek, felállítottak kórházakat, ápoltak, gyógyítottak sebesülteket, betegeket,

pénzeket bocsájtottak rendelkezésre az államnak, nehogy a hadviselés energiája lankadjon.

Könyörületes, áldozatkész, bőkezű és csupa szív volt az egész nemzet

A hazáért meghalni, vérezni, szenvedni, dolgozni, vagyont áldozni, mindenkinek édes, édes dolognak tetszett.

Bámulva nézte a védszent e magasztos képet és megilletődve jelenté ki, hogy e nemzet, mely ily nagy erkölcsi alappal bír, buzdításra, jó tanácsra immár nem szorul.

A védszent ezután imára kulcsolá kezeit és így fohászokodott:

«Isten áldd meg a magyart, jó kedvvel bőség-
nyújts feléje védő kart, most küzd ellenséggel.»